

De IJsvogel (*Alcedo atthis*) als broedvogel in Nederland

door

A. TIMMERMAN

(RIVON)

Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Mededeling nr. 15

(The kingfisher as a breeding bird in the Netherlands)

Op de vergadering van de Europese Sectie der Internationale Raad voor de Vogelbescherming (I.C.B.P.) van 1—6 juni 1964 te New Castle (Ierland) gehouden, brachten de leden verslag uit over de precaire situatie van de IJsvogel (*Alcedo atthis*) in ieder vertegenwoordigd land.

Het bestuur van de Sectie verzocht daarop haar leden om het onderzoek naar de stand en de biologie van de IJsvogel in de toekomst zoveel mogelijk te coördineren en te stimuleren. In Nederland was hiermee reeds een begin gemaakt!

Vooraf omdat in de verslagen van de deelnemers aan de conferentie de stand na de strenge winter van 1962/63 verwerkt is, is het interessant om er kennis van te nemen (Eber, 1965; Mörzer Bruyns, mondeling).

Kort weergegeven komt het op het volgende neer:

In *Engeland* is de IJsvogel vooral door de strenge winters als broedvogel de laatste 20—30 jaar plaatselijk zeer achteruitgegaan.

In *Schotland* is ze een zeer schaarse broedvogel.

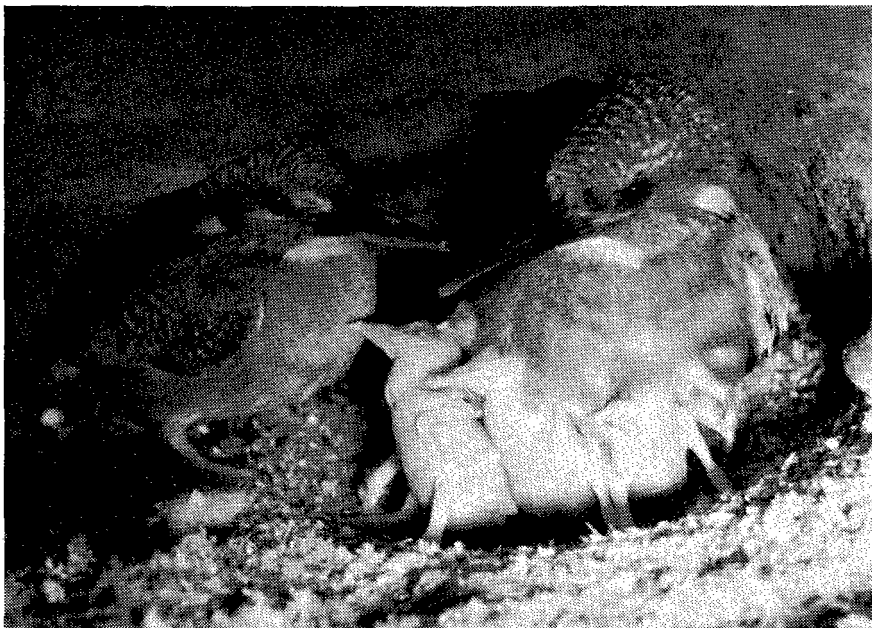

Foto DIETER HEYN

Fig. 1. IJsvogelpaar met jongen in de nestholte (*Kingfisher pair with young ones in the nesting hole*).

In *Ierland* komt de soort volgens het verslag, met enige aanvulling uit andere bronnen, slechts lokaal als broedvogel voor en dan voornamelijk in het oosten van het land. Hier bevinden zich nog steeds goede broedplaatsen. Van cultuurmaatregelen heeft de stand nauwelijks of niet geleden. In strenge winters werd de soort niet gedecimeerd.

Van *Frankrijk* is nog weinig bekend. In de Camargue was in 1964 het aantal broedparen nog 10% van vorige jaren.

Uit *Italië* zijn geen concrete gegevens bekend, maar de soort is er een zeer schaarse broedvogel (geworden).

In *West- en Oostduitsland* beide heeft de soort te lijden aan biotoopverlies door watervervuiling en aan vervolging in verband met schade, die ze toebrengt aan viskwekerijen (Eber, 1965; Kniprath 1964, 1965; Creutz, in litteris; Hein, 1966).

In *Denemarken* broeden slechts enkele paren, vrijwel uitsluitend in Jutland. De soort is er beschermd.

In *Zweden* is de IJsvogel aan zeer grote fluctuaties onderhevig.

In *Hongarije* broedt ze in grote natuurreservaten. Hoewel goed beschermd, is de soort zeldzaam.

In *Oostenrijk* en *Zwitserland* was de soort goed vertegenwoordigd als broedvogel, maar heeft ze de laatste jaren zeer te lijden van waterverontreiniging en verontrusting. Hierdoor wordt ze meer en meer teruggedrongen op de viskwekerijen, waar ze aan sterke vervolging blootstaat (Ingold, 1959).

In *Luxemburg* is de stand de laatste jaren vrijwel niet veranderd, ook niet onder invloed van de strenge winters (Schmidt, (1966).

In *België* heeft de IJsvogel vooral in Vlaanderen zeer te lijden van het kanaliseren van beken en rivieren, de waterverontreiniging en de strenge winters. Vooral de laatste van 1962/63 heeft zeer nadelige invloed gehad op de stand.

In *Nederland* is de soort nooit een talrijke broedvogel geweest. Hij werd evenwel broedend aangetroffen in verschillende delen van ons land (Haverschmidt, 1942): voor het merendeel in de provincies Noord-Brabant, Overijssel en Gelderland langs de talrijke rivieren en beken van de hogere pleistocene gronden, doch ook in de oevers van vijvers, kleiputten, grindgaten, visvijvers en andere plaatsen met stilstaand en niet dicht begroeid water. Eveneens werd ze broedend aangetroffen in de binnenduinstreek van Noord- en Zuid-Holland en in verschillende andere gebieden in het lager gelegen (polder)land.

Het nest werd meestal gevonden in een steile oeverwand van leemachtig zand, zoals bv. langs de Maas, soms gecamoufleerd door enige begroeiing zoals bv. de beken in Limburg en Brabant, maar ook wel open op (soms) vreemde plaatsen, zoals in de steile wand van een vuilstortgat op Oud-Houdringe (gem. de Bilt). Een enkele maal bevond zich het nest onder een vonder of brug, zoals bv. in het Almelose kanaal of in aarde tussen het wortelstelsel van omgewaaide bomen (zie Limosa 41:64).

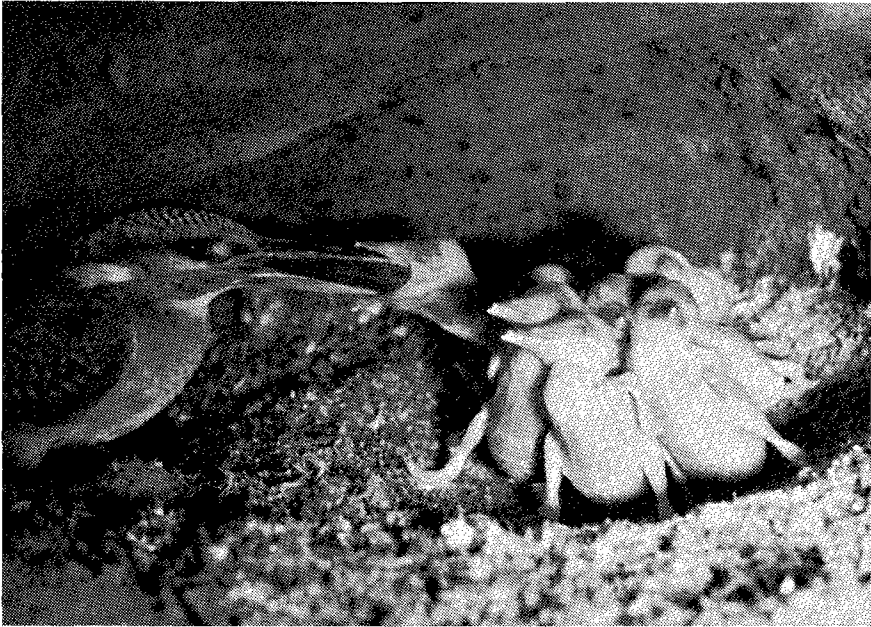

Foto DIETER HEYN

Fig. 2. Voerende IJsvogel (*Feeding kingfisher*).

Van Oordt en Verwey (1925) noemen de soort een „vrij zeldzame broedvogel” of concreter gezegd: enkele honderden broedparen!

Ofschoon nauwkeurige inventarisaties over het broedvoorkomen niet voor handen zijn uit de tijd voor 1960, mag op grond van de verzamelde gegevens toch wel gezegd worden, dat er enkele honderden paren in ons land broedden (zie kaart I).

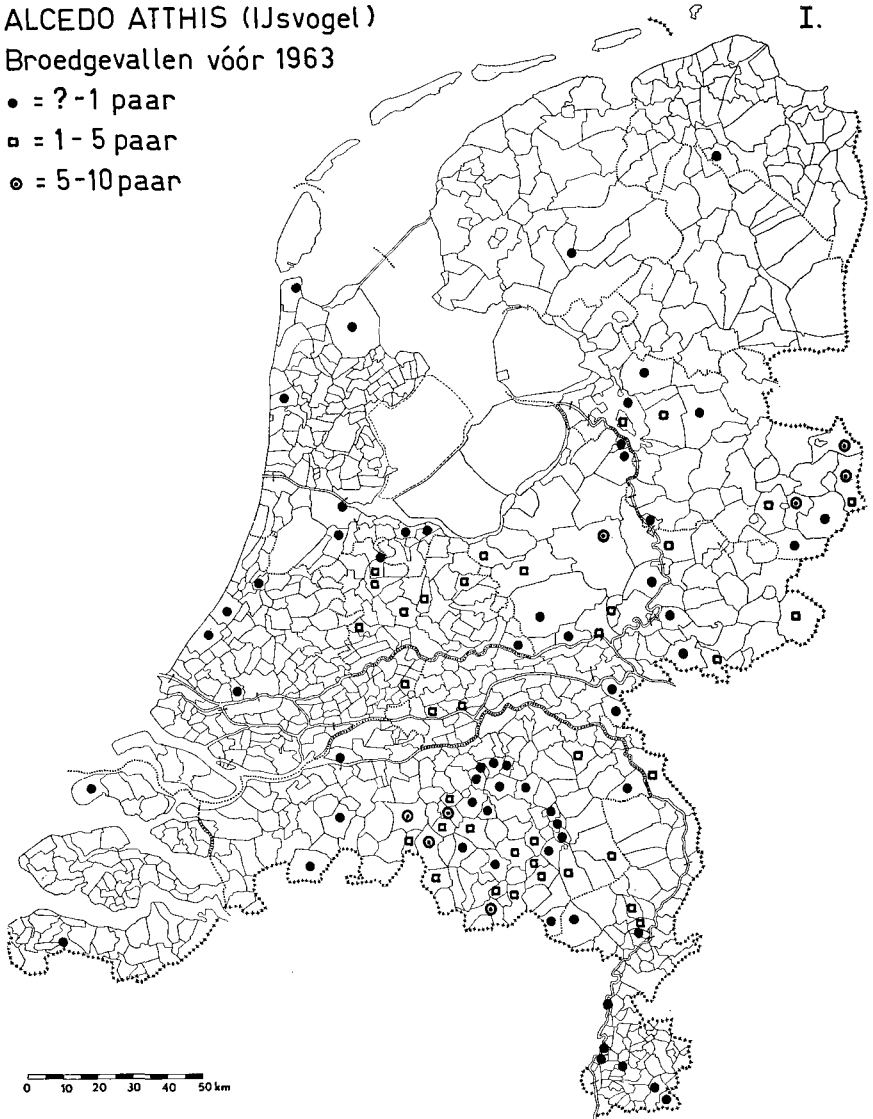
Dit aantal broedvogels is vooral gedurende de laatste 20 jaar aanmerkelijk minder geworden. De Commissie voor de Nederlandse Avifauna (1962) noemt de soort een „zeer schaarse” (1—50) tot schaarse (50—250) broedvogel. Van strenge winters heeft de populatie meestal zeer te lijden. Hoewel niet precies bekend hoeveel, heeft de strenge winter van 56/57 een zware tol geëist van het broedbestand.

Pas na 1960 zijn regelmatigere onderzoeken gaande over het broed- en trekvoorkomen. Allen, die mij inlichtingen gaven, zeg ik hierbij hartelijk dank. Daaruit bleek, dat de laatste jaren de soort vooral plaatselijk achteruit is gegaan en vaak geheel verdwenen. Verschillende factoren zijn hiervoor waarschijnlijk verantwoordelijk. De natuurlijke biotoop is na de tweede wereldoorlog erg achteruit gegaan door cultuurtechnische maatregelen zoals normalisatie en kanalisatie van beken en rivieren, het kappen van alle struiken langs de weteringen van bv. het Waterschap Salland waardoor de uitkijkposten van de IJsvogel verdwenen of door aan het terrein een totaal

ALCEDO ATTHIS (IJsvogel)

Broedgevallen vóór 1963

- = ?-1 paar
- ◻ = 1-5 paar
- ◉ = 5-10 paar

map I: *Breeding cases before 1963.*

andere bestemming te geven. De zeer sterk toenemende industrialisatie in de naoorlogse jaren, vooral in de provincies Brabant, Overijssel en Gelderland, heeft vele beken en rivieren sterk met chemische afvalproducten vervuild.

Hierdoor verdwenen de vissen en waterinsecten en daardoor slonk het voedselareaal voor de IJsvogel drastisch of verdween soms geheel. In de laatste jaren is daar nog de nadelige invloed van de toenemend verontrusting van de natuurterreinen door recreatie etc. bijgekomen. Plaatsen waar het vroeger

ALCEDO ATTHIS (IJsvogel)

II.

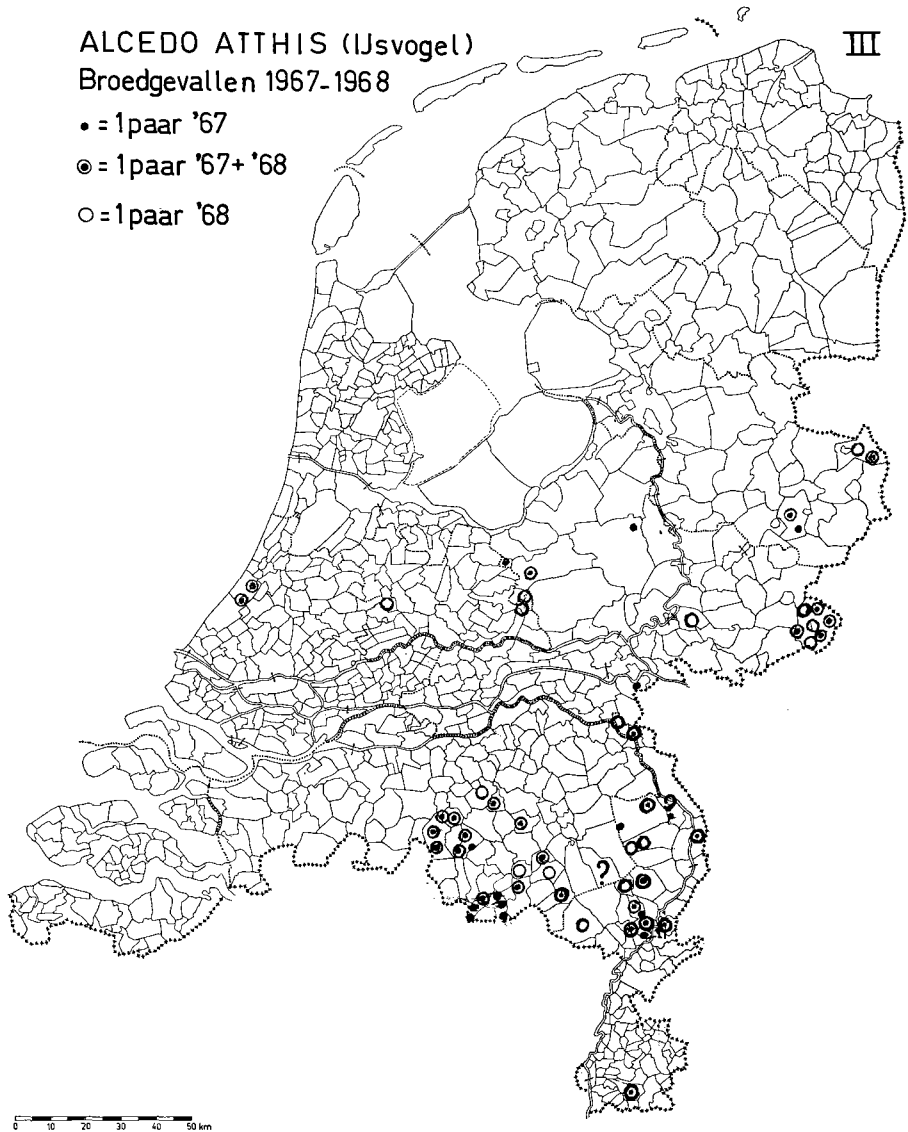
Broedgevallen in 1963

- = 1 paar
- ◻ = 1 à 2 paar

map II: *Breeding cases in 1963.*

helemaal rustig was, worden nu, speciaal in de weekenden (bv. gem. Apeldoorn) overspoeld met mensen. Verder speelt de menselijke vervolging een grote rol en worden de nesten verstoord en de vogels gevangen om op te zetten. Hoewel deze invloed op de totale populatie niet overschat mag worden, eist zij toch een zekere tol. Een ongelukkige zaak is het eveneens, dat de IJsvogel op de viskwekerijen in ons land nooit een geliefde vogel is geworden. Meestal

map III: Breeding cases 1967—1968.

werd zij sterk vervolgd, hoewel ze hier en daar ook werd geduld. Op de viskwekerijen zou de soort zich immers het beste hebben kunnen handhaven, omdat deze terreinen het minst te lijden hebben van bovengenoemde invloeden.

Om enig overzicht van de geschiedenis van de IJsvogel als broedvogel in Nederland in het verleden en het heden te verkrijgen zijn drie kaarten gemaakt van de beschikbare gegevens over de verspreiding.

Op kaart I staat het broedvoorkomen per gemeente ingetekend tot de strenge winter van 1962/'63' Ieder teken geeft aan hoeveel broedvogels er minimaal en maximaal bekend zijn geworden uit deze periode.

Op kaart II staan de gegevens ingetekend, welke verkregen werden over 1963. Dat broedseizoen blijkt bijzonder slecht te zijn geweest als gevolg van de zeer strenge winter 1962/'63. Met zekerheid konden slechts 7 broedgevallen gekonstateerd worden (zie kaart II). Vermoedelijk zijn er echter nog een paar meer geweest. Na 1963 heeft de stand zich vrij spoedig plaatselijk weer hersteld.

Op kaart III is de huidige stand van zaken ingetekend. Er blijkt uit dat de soort zich nog heeft kunnen handhaven in Oost-Brabant en midden Limburg. In Zuid-Holland, Gelderland en Overijssel heeft ze het moeilijk!

SAMENVATTING

De IJsvogel was vroeger een vrij schaarse (250-2500) broedvogel in Nederland. Hij werd vooral broedend aangetroffen in de oostelijke en zuidelijke provincies op de pleistocene gronden. De soort kwam ook voor in de binnenduinstreek van Noord- en Zuid-Holland en op geschikte broedplaatsen elders in het land, zoals in het Utrechtse plassegebied.

Hoewel ze er de voorkeur aan geeft haar nest te maken in de steile oevers van smalle rivieren en beken, broedt ze ook aan vijvers, grachten, kanalen, kleiputten, kiezelgroeven, visvijvers en andere plaatsen met stilstaand of licht stromend helder water met weinig vegetatie.

De soort gaat de laatste 25 jaar achteruit. In strenge winters wordt de populatie gedecimeerd.

Oorzaken van de achteruitgang zijn:

1. kanalisering van rivieren en beken waardoor de steile oevers (nestplaatsen) verdwijnen.
2. vervuiling van het water door industrie en chemische bestrijdingsmiddelen.
3. toenemende druk van de recreatie in het broedterrein.
4. het verminderen van de broedbiotopen door bestemmings-verandering van het terrein.
5. ontbossing van de beekoevers.
6. vervolging door de mens.

Momenteel herstelt de stand zich plaatselijk. Uit het onderzoek is gebleken, dat ze een „zeer schaarse tot schaarse” broedvogel in Nederland is. Wil deze situatie gehandhaafd blijven en van invloed zijn op de verdere uitbouw van de broedvogelpopulatie in Nederland, dan zullen de huidige broedbiotopen de hoogst mogelijke bescherming dienen te ontvangen; zo mogelijk dient er een reservaat status aan gegeven te worden. Pogingen om nieuwe nestgelegenheden en voedselplaatsen te creëren dienen onderzocht en ondernomen te worden.

SUMMARY

The kingfisher as a breeding bird in the Netherlands

The kingfisher never has been numerous as a breeding bird in the Netherlands. It was found breeding however in many places in the eastern and southern provinces

along the many streams and brooks of the higher pleistocene soils. It was also found behind the dunes of North and South Holland and in several suitable localities in the lowlands.

In the Netherlands it prefers small rivers and streams, but is sometimes found breeding near ponds, in moats, in canals, claypits, gravelpits, fish-ponds and other places with stagnant water, where the water is clear and the vegetation is not dense.

In winters with severe frost numbers are decimated.

During the last 20-25 years the population has definitely been decreasing. Several factors are responsible for this. The decrease is being investigated. Although this research is not yet finished, it is possible already to mention some factors as the main causes (due to human activities) for the decrease in the Netherlands.

They are:

1. The disappearing of the breeding places (steep banks) by regulation of rivers and small streams.
2. The waterpollution by industry and toxic chemicals.
3. Disturbance of the breeding localities by recreation (many formerly quiet places where kingfishers used to breed, are crowded nowadays, especially during week-ends).
4. Destination-change of the breeding area (industrializing etc.).
5. The deforesting of the banks of brooks and streams. Through this change the kingfisher has lost its observation-posts.
6. Persecution by man, although the kingfisher is totally protected in the Netherlands all the year round.

The kingfisher is tolerated in some fish-ponds. They are not open to the public and are therefore the best places to protect the bird.

The kingfisher had a very bad time during the severe winters of 1956/57 and 1962/63.

Since 1960 an investigation is being made into the breeding population. It has resulted in the conviction that in the period before 1963 some hundred breeding pairs were present (map I).

In 1963 7 breeding pairs were found, but there may have been a few more (map II). From 1964-1968 the breeding population was restoring again locally and according to investigations there may have been at least 50 pairs (map III).

It is hoped that Nature Conservation Authorities will succeed in protecting some breeding places. More over the possibility to establish special kingfisher feeding places and new breeding places is being studied and should be set up in the near future.

LITERATUUR

- Commissie van de Nederlandse Avifauna (1962): Avifauna van Nederland: 66.
- Eber, G. (1965): Die Situation des Eisvogels (*Alcedo atthis*) im westlichen Europa. Internationaler Rat für Vogelschutz, Bericht 4: 3—11.
- Haverschmidt, F. (1942): Faunistisch overzicht van de Nederlandse broedvogels: 10—11.
- Heyn, D. (1966): Der Eisvogelbestand nach dem winter 1962/63. Der Falke 13: 168—169.
- Ingold, R. (1959): Alarm! Der Eisvogel in Gefahr ausgerottet zu werden. Schweizer Naturschutz 25: 2.
- Kniprath, E. (1964): Bestandsregelende Factoren beim Eisvogel (*Alcedo atthis*). Internationalen Rat für Vogelschutz, Deutsche Sektion, Bericht nr. 4: 3—11.
- (1965): Eisvogelverluste in strengen winter. Journal für Ornithologie 106: 3.
- Oordt, G. J. van en J. Verwey (1925): Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten: 55.
- Schmidt, R. (1966): Ueber das Vorkommen und den Bestand des Eisvogels, *Alcedo atthis*, in Luxemburg. Regulus 46: 295/305.
- Spreuwenberg, P. (1968): Afwijkende nestplaats van de IJsvogel (*Alcedo atthis*). Limosa 41: 64.